

PELLEN, René / TOLLIS, Francis (2018): *La Grammaire castillane de Nebrija (1492). Un pas décisif dans la grammatisation de l'espagnol*. Limoges: Lambert-Lucas, 534 p.

Els autors, que des de ja fa uns quants anys treballen en l'estudi de l'obra de Nebrija, fonamentalment de la *Gramàtica castellana* (1492) i del *Dictionarium hispano-latinum [Vocabulario]* (ca. 1495), ens ofereixen ara una obra de conjunt que recull i actualitza les dades més importants dels seus estudis precedents.

El llibre consta de dues parts, clarament diferenciades. Una primera part, que se centra en l'estudi històric i crític del marc lingüístic i cultural en què apareix la *Gramàtica castellana* de Nebrija, i una segona part, amb l'edició de la traducció del text al francès, feta a partir de l'incunable, i que incorpora i amplia l'apartat crític de les edicions de Galindo / Ortiz (1946), Quilis (1989), Esparza / Sarmiento (1992) i Lozano (2011). I, com a apèndix, ens ofereixen un índex de temes tractats a les notes de la traducció, de gran utilitat, així com una àmplia bibliografia.

Com assenyalen els autors, la seva preocupació fonamental és la de restablir tots els condicionants històrics d'una vida i d'una obra, i això els porta a començar amb una presentació de la gramàtica i del seu ensenyament en terres ibèriques durant l'època medieval, amb una descripció acurada del marc social, polític i cultural del moment, amb atenció especial al panorama de l'ensenyament gramatical a les universitats (o estudis generals) i, posteriorment, també als nivells més elementals, a les escoles, amb una descripció detallada dels estudis gramaticals que precedeixen l'obra de Nebrija, inclosa una interessant referència a les gramàtiques *proverbiandi* i a les *Arts poétiques* i la seva influència sobre les gramàtiques.

Aquesta contextualització de l'obra de Nebrija, com a hereva, continuadora i superadora d'una llarga tradició gramatical, és un dels aspectes més interessants d'aquest estudi, que defuig la sacralització acrítica amb què de vegades s'ha volgut presentar l'obra de Nebrija, com quelcom que aparegué del no-res. Com assenyalen els propis autors, «ni Nebrija ni sa *nova ratio* ne gagnent en rien à être sacralisés».

A partir d'aquí, i atesa la importància decisiva de les *Introductiones latinae* (1481) en el pensament gramatical de Nebrija, analitzen el desenvolupament d'aquesta obra, de les modificacions que hi introdueix l'autor en les diferents edicions fetes en vida seva, i de les repercussions que exerciren en l'ensenyament gramatical del moment. Modificacions que, com assenyalen Pellen i Tollis, no es limiten a una simple correcció d'errades dels impressors, sinó que unes vegades reflecteixen l'evolució en la conceptualització de l'autor, i d'altres responen a canvis d'orientació en els destinataris de l'obra.

A continuació, ens ofereixen una descripció detallada dels dos llibres que formen la *Gramàtica*: un tractat gramatical entès com a doctrinal (llibres I a IV) i una introducció a la llengua castellana (llibre V), pensada per a aquells que venen d'una llengua «peregrina». Quan es refereixen als quatre llibres del tractat, insisteixen en la valoració de l'obra de Nebrija com l'obra d'un filòleg i no com la d'un simple «letrado». Si les *Introductiones* suposaven una nova concepció de la gramàtica, la primera part de la *Gramàtica de la llengua castellana* insisteix en aquesta valoració i trenca amb els criteris didàctics anteriors. Es tracta, efectivament, d'un *art* adreçat a un públic que ja domina la llengua, però que necessita les regles que li'n permetin un domini òptim. La importància d'aquest apartat es fa palesa en l'anàlisi exhaustiva que Pellen i Tollis ens ofereixen del procés explicatiu de Nebrija i del seu esforç per bastir una gramàtica teòrica o explicativa que destaca per la seva claredat i que resulta directament de l'esforç didàctic a què s'havia consagrat l'autor durant les seves continuades reformulacions de les *Introductiones*. Procés explicatiu en el qual l'exemplificació hi juga un paper fonamental, fins al punt que no es tracta de quelcom secundari i, per tant, suprimitble, sinó que s'entén com un element bàsic de l'estructura quadruple de l'exposició: enunciació del principi gramatical, presentació de l'exemple, exemple, i comentari. Encara en aquest apartat, els autors destaquen l'esforç de Nebrija per crear el vocabulari tècnic gramatical en castellà i l'encert de les seves adaptacions, la majoria de les quals han perdurat al llarg dels segles. I, com en els altres apartats de la introducció, la descripció dels llibres de la *Gramàtica* no exclou la revisió crítica d'aquells punts on Nebrija, possiblement massa lligat pels paradigmes llatins, incorre en algunes contradiccions, com quan després d'haver distingit clarament entre la marca del cas i la funció

casual, es refereix al cas com quelcom exclusivament de caire morfològic; o bé quan defineix el mot (expressat com *dicción* i també com *palabra*) com una part de l'*oració*, no només sense que prèviament hagi parlat de què entén per *oració*, sinó que fins i tot la definició d'aquesta unitat lingüística capaç de ser analitzada en parts no apareix en cap punt de la *Gramática*. O, en un altre nivell, la contradicció intrínseca del llibre Vè, redactat en castellà i adreçat a un públic que desconeix aquesta llengua.

Finalment, en un últim i molt interessant apartat d'aquesta introducció, els autors posen en relació la gramàtica i els diccionaris de Nebrija (diccionaris que, com és ben sabut, van tenir gran difusió, amb nombroses reedicions, a diferència del fracàs de la gramàtica), amb una anàlisi de les relacions i diferències (o, fins i tot, contradiccions) entre la categorització que Nebrija propugna a la gramàtica i la que estableix efectivament als diccionaris, o bé entre la profusió de terminologia gramatical en un cas, i la seva sorprenent absència en les obres lexicogràfiques.

La conclusió a què arriben en aquesta llarga i interessantíssima introducció és la confirmació del caràcter innovador i pioner de l'obra de Nebrija en el procés de gramatització de les llengües europees.

La segona part del llibre, per la gran quantitat de notes i aclariments que aporta, és molt més que la simple traducció de la *Gramática castellana* de Nebrija. Els autors de la traducció, conscients que s'estan adreçant a un públic que parteix d'unes altres coordenades culturals, fan un esforç per no deixar cap element sense la corresponent explicació. I ens ofereixen un estudi sense punts foscos: cap citació, cap referència a un autor, a un fet, a una forma, no queda sense un aclariment, sovint enlluernador per la quantitat de dades que aporta i sempre magistral. El seu coneixement de la història lingüística romànica els permet situar amb precisió els encerts, però també els defalliments de Nebrija. I, bons coneixedors de la història del castellà, poden valorar en tot moment l'abast de la descripció o dels exemples que aporta el gramàtic.

La seva edició, a més, és d'un rigor encomiable: quan corregeixen algun error evident de l'incunable expliquen sempre en què consistia i el perquè de la correcció, actitud que no sempre trobem en algunes edicions crítiques de la *Gramática castellana*. I aquests aclariments són particularment necessaris perquè, en no haver-hi edicions posteriors que Nebrija pogués corregir, no resulta fàcil saber quan es tracta realment d'un error de l'editor o d'un inadvertiment de l'autor.

Després de l'aparició d'aquesta traducció, no només els hispanistes o els romanistes francesos en podran fer un ús profitós, sinó que, a partir d'ara, qui vulgui estudiar a fons l'obra de Nebrija i entendre-la en tota la seva complexitat, al costat de l'incunable haurà de tenir, com a eina imprescindible, la traducció francesa de la *Gramática castellana*.

Coloma LLEAL GALCERAN

Bibliografia

- NEBRIJA, E. A. de (1946 [1492]): *Gramática de la lengua castellana*, 2 vol., edició de Pascual Galindo Romeo y Luis Ortiz Muñoz. Madrid: Edición de la Junta del Centenario.
- NEBRIJA, E. A. de (1989 [1492]): *Gramática de la lengua castellana*, edició de Antonio Quilis. Madrid: Centro de Estudios Ramón Areces.
- NEBRIJA, E. A. de (1992 [1492]): *Gramática de la lengua castellana*, edició de Miguel Ángel Esparza y Ramón Sarmiento. Madrid: SGEL / Fundación Antonio de Nebrija.
- NEBRIJA, E. A. de (2011 [1492]): *Gramática de la lengua castellana*, edició de Carmen Lozano. Barcelona: Círculo de Lectores / Galaxia Gutenberg / Real Academia Española.
- PELLEN, René (1996): «Valeur documentaire de la *Gramática castellana* de Nebrija pour l'histoire du lexique espagnol», Poitiers, *Les Cahiers Forell*, 7, p. 217-198.
- PELLEN, René (2005): «Palabra (tipo)gráfica y palabra léxica en la *Gramática castellana* de Nebrija (1492)», dins CAMPOS SOUTO, Mar (ed.): *Del 'Libro de Alexandre' a la 'Gramática castellana'*. Lugo: Axac, p. 87-154.

- PELLEN, René (2006a): «Transcription des incunables, histoire de l'écriture et diachronie. Étude critique de l'édition du Ve centenaire de la *Gramática castellana* par Esparza et Sarmiento (1992)», *Bulletin Hispanique*, 108/1, p. 67-222.
- PELLEN, René (2006b): «La *Gramática castellana* de Nebrija (1492): teoría y práctica de una reforma ortográfica», *Incipit*, 25-16, p. 463-509.
- PELLEN, René (2010): «Nomenclature et richesse lexicale dans le *Vocabulario* de Nebrija (c. 1495)», dins LE TALLEC-LLORET, Gabrielle (ed.): *Vues et contrevues*. Limoges: Lambert-Lucas, p. 259-266.
- PELLEN, René (2011): *Categoría gramatical y lexicografía en el «Vocabulario» de Nebrija (c. 1492)*. Lugo: Axac.
- PELLEN, René (2012): «Nebrija en la historia del español: el léxico de la *Gramática castellana* (1492) no recogido en el *Vocabulario* (c. 1495)», *Boletín de la Real Academia Española*, 92/36, p. 261-300.
- PELLEN, René (2014): *Técnica lexicográfica en el «Vocabulario» de Nebrija (s. 1495)*. Lugo: Axac.
- PELLEN, René / TOLLIS, Francis (2011): *La «Gramática castellana» d'Antonio de Nebrija. Grammaire d'une langue, langue d'une grammaire*. Limoges: Lambert-Lucas.
- TOLLIS, Francis (1998): *La Description du castillan au XVIe siècle: Villena et Nebrija. Sept études d'histoire linguistique*. Paris: L'Harmattan.
- TOLLIS, Francis (2005): «La Réforme de l'orthographe par Nebrija et son application dans le texte de sa *Gramática castellana* (1492): du manuscrit aux incunables et à leurs transcriptions modernes», dins CAMPOS SOUTO, Mar (ed.): *Del 'Libro de Alexandre' a la 'Gramática castellana'*. Lugo: Axac, p. 155-172.

PÉREZ SALDANYA, Manuel / ROCA RICART, Rafael (ed.) (2018): *Del manuscrit a la paraula digital. Estudis de llengua i literatura catalanes / From Manuscript to Digital Word. Studies of Catalan language and literature*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 439 p.

Aquest volum surt publicat sota els auspicis del grup IVITRA (Universitat d'Alacant), d'una més que llarga i reconeguda trajectòria. És el núm. 16 de la seva col·lecció «Research in Linguistics and Literature. Studies, Editions and Translations», publicada per la prestigiosa editorial John Benjamins —una col·lecció que, en el moment d'escriure aquesta ressenya, ja arriba al volum núm. 27, prova clara de la infatigable tasca impulsora de la recerca que duu a terme aquest Institut Superior d'Investigació Cooperativa.

Però al costat d'IVITRA, cal situar-hi el nom de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, ja que a l'origen de la publicació hi ha el XVIIè Col·loqui de l'AILLC, celebrat a València durant el juliol de 2015. Aquesta circumstància determina el caràcter de miscel·lània del volum, amb l'inconvenient que això suposa: la diversitat de temes i d'àrees de recerca sobre els quals versen els seus textos, com a reflex dels diferents àmbits en què es dividia l'esmentat Col·loqui —tant de llengua com de literatura catalanes, i abraçant els segles que van del xv al xxi—, fa que probablement no gaires filòlegs i filòlogues estiguin disposats a adquirir-lo, si no és que comparteixen un tan ampli ventall d'interessos (preu a banda).

Això no obstant, i en contrapartida, la varietat d'aquests estudis fa que una gran quantitat de professionals i estudiants de la filologia es puguin sentir atrets per algun o uns quants dels textos, elaborats per especialistes en les respectives matèries.

El volum es divideix en tres apartats, que es corresponen amb sengles àmbits de l'esmentat Col·loqui: «Cultura i llengua dels s. xv al xviii», «Cent anys de literatura catalana: 1859-1959» i «Multilingüisme i interculturalitat». No era l'única estructuració ni ordenació possibles, ja que els textos també s'haurien pogut separar pels dos grans àmbits de la filologia catalana: els estudis sobre llengua i els dedicats a la literatura, sigui quina sigui l'època que tractin i el seu enfocament metodològic. Però el fet de respectar la distribució original dona coherència cronològica sobretot als dos primers blocs: el primer